

STUDIUL ISTORIEI ROMINILOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI 1864—1964

de VASILE NETEA

Studiul istoriei, și în primul rînd studiul istoriei naționale, constituie o veche și mereu reînnoită preocupare a învățămîntului nostru de toate gradele și, în primul rînd, a învățămîntului universitar, în cadrul căruia s-a pus întotdeauna, cu o neconținută stăruință, atît problema cercetării științifice cît și cea a formării de puteri didactice pentru învățămîntul mediu și elementar.

Inițiative și realizări valoroase în acțiunea pentru crearea unui astfel de învățămînt și a manualelor necesare s-au produs încă din primele decenii ale veacului trecut, o dată cu organizarea învățămîntului nostru public prin „Legiuirea” din 1832, și unele din ele au dobîndit, chiar din momentul înfăptuirii lor, un caracter de netăgăduită însemnătate istorică. Menționăm astfel manualul *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Romînești*, alcătuit în 1835 de Aaron Florian, profesor de „istorie generală” la Sf. Sava, — originar din Transilvania —, manual care pînă în 1839 va ajunge la trei ediții, urmat apoi de *Manualul de Istoria Prințipatului Romîniei de la cele dintîi vremi istorice pînă în zilele de acuz* (1839)¹. Cu o strălucire neîntrecută se va desfășura în 1843, la 24 noiembrie, *Cuvîntul pentru deschiderea cursului de istorie națională*, rostit de M. Kogălniceanu la Academia Mihăileană din Iași, cuvînt care constituie o splendidă pagină de antologie și ale cărui învățăminte și îndemnuri sînt valabile și astăzi².

Cu toate aceste fericite și viguroase începuturi, urmate în anii viitori de remarcabilele manuale ale lui A. Treboniu Laurian³, de un învățămînt sistematic al istoriei naționale, cu caracter științific, care să cuprindă toate provinciile romînești și care să creieze cadre temeinice pentru cercetările documentare și pentru acoperirea lipsurilor învățămîntului mediu, organizat prin legea din 1851, nu se poate vorbi decît de la înființarea celor două universități naționale, Iași (1861) și București (1864).

¹ Vezi asupra contribuției lui Aaron Florian — N. Iorga, „*Revista istorică*” 1927, nr. 7—9, p. 256.

² M. Kogălniceanu, *Opere*, I, Buc. 1946 (ediția Andrei Oțetea), p. 635—653.

³ *Istoria Romînilor*, partea I—III, Iași, 1853.

În paginile ce urmează, scrise cu prilejul sărbătoririi primului centenar al Universității din București, vom încerca să înfățișăm, cercetînd activitatea desfășurată în cadrul Catedrei de istoria romînilor, drumul parcurs în domeniul istoriei naționale — profesori, concepții, rezultate — de la întemeierea ei și pînă în zilele noastre.

Prin decretul lui Alexandru Ioan Cuza nr. 1047 din 30 octombrie 1863 s-a înființat în București, în cadrul vechii Academii de la Sf. Sava, o *Școală Superioară de Litere* cu scopul de a forma profesori gimnaziali pentru limbile clasice și moderne, pentru literatură, filozofie, istorie și geografie¹.

Director al noii școli, ale cărei cursuri se deschiseră la 2 decembrie 1863, a fost numit August Treboniu Laurian, originar și el de peste Munți (1810—1881), fost pînă atunci profesor de latină și filozofie la Sf. Sava, inspector al școalelor din Moldova, efor al școlilor din Țara Romînească și profesor de limbile clasice la Academie².

Alături de A. Tr. Laurian, alți doi vechi profesori fuseseră chemați să-și aducă aportul cunoștințelor și puterea lor de muncă, verificate cu prisosință în anii anteriori: Ioan Maiorescu și Aaron Florian. Celui dintîi i s-a încredințat catedra de *Istoria critică a Țărilor Romîne împreună cu Istoria literaturii romîne*, iar celui de al doilea catedra de *Istorie critică universală*. În urma unui raport al lui D. Bolintineanu, ministrul Învățămîntului Public și al Cultelor, „Școala superioară de litere”, avea să se transforme, prin decretul lui Cuza nr. 765 din 4/16 iulie 1864, în *Facultate de Litere și Filozofie*, intrînd astfel în alcătuirea nou înființatei universități din București³. A. Treboniu Laurian, directorul de pînă atunci al „Școalei Superioare de Litere”, a fost numit decan al Facultății de Litere, funcțiune în care va rămînea vreme de 18 ani, iar Ioan Maiorescu și Aaron Florian își păstrară catedrele pe care le avuseseră mai înainte.

Ceea ce determinase chemarea lui Ioan Maiorescu (1811—1864) la catedra de „Istorie critică a Țărilor Romîne”, împreună cu Istoria literaturii romîne, era temeinica sa pregătire filozofică, filologică și istorică dobîndită la universitățile din Pesta și Viena⁴, la care se adăuga îndelungata și fecunda sa activitate didactică la Cerneți, Craiova, Iași și București. În primii ani de domnie ai lui Cuza a îndeplinit funcția de președinte al Eforiei Școalelor (1859—1861), stăruind pe lîngă domnitor pentru înființarea celor două universități naționale. Paralel cu activitatea sa didactică, Maiorescu desfășurase și o remarcabilă activitate publicistică și științifică la revista „Biblioteca romînească” din Buda (1834), la „Foaia literară” (1838) și la „Foaia pentru minte, inimă și literatură” de la Brașov (1838—1850). Ca istoric el se afirmase prin studiile *Despre vechimea romînilor în Ardeal* (1842), prin combaterea teoriilor profeso-

¹ Vezi pentru amănunte, M. Popescu-Spineni, *Contribuțiuni la istoria învățămîntului superior*, Buc. 1928.

² Vezi asupra lui A. Treboniu Laurian, „Transilvania”, Sibiu, 1881, nr. 9—11, N. Iorga, *Oameni cari au fost*, I, p. 9—13; *Istoria Romîniei*, 1964, IV, p. 739.

³ „Monitorul Oficial”, 1864, nr. 149, 7/19 iulie.

⁴ Vezi asupra vieții și activității lui Ioan Maiorescu: G. Barițiu, *Biografia lui Ioan Maiorescu*, „Transilvania”, Sibiu, 1877, nr. 13—14; N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu, Scriere comemorativă*, 1811—1911, Buc. 1912.

ruului I. C. Schuller de la Sibiu în legătură cu presupusa origine germană a limbii romine (1847), și prin cele trei ample rapoarte despre *Die Römänner der Oesterreichischen Monarchie* publicate la Viena în 1857.

Moartea, venită pe neașteptate, la 5 septembrie 1864, pe cînd Maiorescu nu avea decît 53 de ani, și înainte de deschiderea cursurilor noii facultăți, l-a împiedicat însă de a face și în acest loc dovada incontestabilei sale capacități și de a-și lega, prin activitatea la catedra de „Istoria romînilor“, numele de întemeierea studiului istoriei naționale la Universitatea din București.

Pe urma sa a rămas, în manuscris, un manual de *Istorie universală*, aflat astăzi în posesiunea Academiei R.P.R. (mss. nr. 171).

Succesorul lui Ioan Maiorescu, și deci primul titular activ al catedrei de „Istoria romînilor“ la Universitatea din București, a fost Vasile Alexandrescu-Urechia (1834—1901), care funcționase ca profesor de aceeași specialitate la Universitatea din Iași. Urechia era licențiat din 1857 al Universității din Paris și făcuse remarcabile studii franceze și spaniole de istorie, filologie și arte, devenind un înfocat admirator al culturii și literaturilor latine.

La catedra din București, în primele trei decenii, Urechia a predat singur toate epocile istoriei romînești și abia în 1890 a ajuns la convingerea necesității scindării catedrei, în acest an înființîndu-se o nouă catedră de *Istoria și literatura romînilor pînă la Mihai Viteazul* — suplinită la început de Grigore Tocilescu — în fruntea căreia va fi numit în 1895 tînărul D. Onciul, vechiului titular rămînîndu-i numai perioadele de la 1600 și pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

Activitatea sa la catedră va dura pînă la 12 aprilie 1901.

Inceputurile lui Urechia n-au fost ușoare. Dificultățile întîmpinate în primii ani ai activității sale, ca și concepția istorică pe temeiul căreia va crea o amplă, dar inegală și nesistematică operă istoriografică¹, — fără îndoială cea mai cuprinzătoare, din punct de vedere documentar, pînă la apariția lui N. Iorga, — au fost expuse în prefețele cursului de *Istoria romînilor* publicat în 14 tomuri, între anii 1891—1902, precum și în *Scrisoarea de rămas bun* adresată studenților Facultății de litere în anul 1901 cu prilejul pensionării sale.

Principala dificultate subliniată de Urechia a fost insuficiența cronicilor și a documentelor publicate pînă atunci, pe baza cărora un istoric să poată întreprinde cercetarea și expunerea sistematică, chiar și numai a unor anumite epoci din istoria romînilor. Acest fapt l-a determinat să se dedice cu o fecundă și ineputabilă pasiune adunării și publicării de documente, însemnări, statistici, cronici, sigilii și inscripții naționale. „Suntem convinși — scria Urechia în prefața tomului V — că nu este lucrare mai urgentă pentru națiunea romînă decît studiul evoluțiunii sale interne, aceea de care este legată lucrarea evolutivă a zilelor de față“. De aceea, acum, preciza el în altă prefață, „nu mai e timpul de istorie romînă compilată din cîteva scrieri externe și cu ajutorul colecțiunei

¹ Vezi asupra activității și scrierilor lui Urechia: B. P. Hașdeu, *Cuvîntare în Academie despre V. A. Urechia* (Analele Academiei, tom. XXI, 1901—1902), Grigore Tocilescu, *Cuvînt la înmormîntare* (Anale, idem), Al. Iordan, *Bibliografia scrierilor lui V. A. Urechia*, Buc. 1942.

Hurmuzachi. *Documentele interne singure pot a ne da cunoștința exactă a evoluțiunii noastre sociale, economice, culturale*" (tom. III, p. 3).

Cu ajutorul miilor de documente adunate, V. A. Urechia — considerînd că un istoric trebuie să fie „drept în aprecierile sale“, — a urmărit să înfățișeze, călcînd astfel pe urmele lui M. Kogălniceanu și N. Bălcescu, nu „o cronologie de domni și războaie“, așa cum arăta în prefața tomului VI, ci „*traiul zilnic al națiunii romîne*“. În „traiul“ acesta, cercețat, evident, de pe o poziție idealistă, Urechia remarcă însă existența unei clase dominante, formată din boerime și din clerul înalt, a cărei putere și bogăție se bazează pe împilarea și exploatarea țărănimii, — țărănime căreia istoricul îi arată întreagă înțelegerea și compătimirea sa. Fără a sesiza interdependența dintre fenomenele suprastructurale și cele structurale, și deși materia și expunerea cursului său e axată pe desfășurarea domniilor, totuși Urechia acordă o largă atenție istoriei economice, sociale și culturale, urmărind relațiile de producție de pe domeniile feudale, înființarea și organizarea manufacturilor, precum și dezvoltarea țărgurilor și orașelor.

Cursul lui Urechia, inițial, fusese conceput ca o vastă expunere împărțită în trei serii, fiecare serie, la rîndul său, urmînd să cuprindă mai multe volume. Intîia serie trebuia să cuprindă epoca dintre 1504 și 1600, de la moartea lui Ștefan cel Mare pînă la moartea lui Mihai Viteazul; seria a doua avea să înfățișeze timpul de la 1600 pînă la 1699 (pacea de la Karlovitz), iar seria a treia, perioada dintre 1699—1849¹.

Planul, în ansamblul lui, nu s-a putut realiza fiindcă Urechia a constatat, cu uimire, că „toți scriitorii noștri de istorie națională au disprețuit secolul al XVIII-lea și calificîndu-l de *epoca fanarioșilor* au sleit dicționarul de adjective, exprimînd cu ură și dispreț pentru acest secol. Cărțile noastre didactice — relatează Urechia — s-au resimțit de asemenea neconștientă indignațiune a istoricilor noștri. Și așa — conchide istoricul — în numele patriotismului și rominismului, aceste cărți... trec cu o repeziciune de fulger asupra unui întreg secol din istoria patriei noastre“ (tom. I, p. 1).

Denigrarea și ignorarea secolului al XVIII-lea, așa cum o făcuseră pînă atunci A. Tr. Laurian, Aaron Florian, A. D. Xenopol, Gr. Tocilescu etc., însemna însă, pentru Urechia, „a face istorie după povești... (și) nu după documente“ (tom. III, p. 1).

Pornind de la aceste documente — cărora el le-a consacrat toate cele 14 tomuri, — Urechia a combătut afirmațiile că domniile fanariote ar fi întrerupt cursul vieții noastre naționale, susținînd, cu justificată îndreptățire, că Țările romîne și-au avut „propriul lor trai și în secolul al XVIII-lea și propria lor evoluțiune culturală“ (tom. V, p. 484).

Cercetînd cu atîta stăruință desfășurarea secolului al XVIII-lea, Urechia n-a mai putut înfățișa însă și perioadele mai vechi ale istoriei noastre, așa încît, mai ales că între timp apăruseră și primele părți din sinteza lui A. D. Xenopol asupra „Istoriei romînilor din Dacia Traiană“ (1888—1893), copleșitoare prin substanța și nivelul lor științific, el s-a văzut nevoit să renunțe la vechile sale proiecte. A dedicat însă, în cursul său, un tom întreg — al XIII-lea — expunerii documentelor răscoalei

¹ Vezi asupra ordinei seriilor, Al. Iordan, *op. cit.*, pag. 11—12.

din 1821, afirmînd că aceasta răscoală a fost „mai pu in națională dec t socială (p. 17)  i că Tudor, conducătorul ei, a fost un „neamic al boierimii” care devenise, indiferent de originea ei, „coadă de topor în m na domnilor fanario i”.

V. A. Urechia a jucat un rol important în via a culturală a țării, în rela iile cu academiile  i institu iile literare  i  tiin ifice din străinătate,  i a avut o contribu ie viguroasă în lupta pentru apărarea națională a rom nilor din Austro-Ungaria  i a celor din peninsula balcanică. A fost membru, chiar de la  nfiin are (1866), secretar general  i apoi pre edinte al Academiei Rom ne, pre edinte al Ateneului Român, al Comisiunii monumentelor istorice, al Ligii culturale, în perioada procesului Memorandului de la Cluj (1894), decan al Facultății de Litere (1897),  i ministru al Cultelor  i Instruc iunii (10 aprilie 1881 — 1 august 1882).

De aceea i considera ie s-a bucurat V. A. Urechia  i din partea unor academii  i societ  i culturale din Paris, Roma, Madrid, Bruxelles, Coimbra, Londra etc.¹, el fiind una din figurile cele mai cunoscute ale congreselor interna ionale de la sf r itul secolului trecut, av nd str nse  i importante legături cu cărturarii  i scriitori vremii.

Datorită acestor legături Urechia a putut solidariza cu ac iunea memorandistă din Transilvania numero i intelectuali din Fran a, Italia, Spania, Portugalia  i Belgia, ale căror declara ii  i proteste împotriva politicii de desna ionalizare, practic t  de guvernul  ovinist de la Budapesta, le-a adunat în 1894 în volumul intitulat în mod simbolic  i semnificativ : *Vaci latine* ².

 n activitatea sa didactică, istoriografică  i culturală V. A. Urechia a fost un mare entuziast, un patriot preocupat de r sp ndirea cuno tin elor despre istoria  i cultura rom nilor, un animator  i un iscusit organizator. Fără a avea, ca istoric,  n l imea de cugetare  i cuno tin ele de istorie veche ale contemporanului  i colegului său de la Ia i, A. D. Xenopol,  i nici spiritul critic, metodic  i sistematic al succesorului său D. Onciul, V. A. Urechia, prin elanul, prin apriga sa putere de muncă, prin introducerea documentării originale  i a interesului pentru istoria socială, economică  i culturală,  i prin devotamentul arătat Catedrei de istoria rom nilor, a pus, în limitele concep iei idealiste, bazele studierii istoriei naționale la Universitatea din București și a contribuit într-o largă măsură la crearea unei atmosfere favorabile dezvoltării unor cercetări care îl vor dep  i însă ca metodă științifică și putere de interpretare.

Am amintit mai sus de numirea în 1895 a lui D. Onciul la catedra de „Istoria  i literatura rom nilor p n  la Mihai Viteazul”. D. Onciul (1856—1923) era bucovinean de la Streja-R d u i ³  i se formase la universit  ile din Cern u i  i Viena unde  i-a trecut doctoratul în 1884, cu o teză intitul t  * ber die Anf nge des romanischen Staatswesens* (Des-

¹ V. lista completă a tuturor titlurilor onorifice ale lui V. A. Urechia pe coperta tomului X, partea B.

² Cf. asupra ac iunii de sprijinire a mi c rii memorandiste de către Urechia  i asupra con inutului  i semnatarilor volumului „Voci latine”, Vasile Netea, *Istoria Memorandului*, Buc. 1947, p. 326—327  .a.

³ Vezi asupra biografiei  i operei sale Teodor Bălan, *Dimitrie Onciul*, Cern u i 1938.

pre începuturile statelor românești). Principalele sale preocupări la Viena, unde a lucrat și la „Institutul de cercetări istorice austriace”, au fost paleografia, diplomatica, epigrafia latină, descifrarea și interpretarea de texte, dobîndindu-și o informație medievistă de primul rang și o riguroasă metodă științifică. În anii următori a întreprins adînci cercetări arhivistice la Dresda, Berlin, Viena și Praga. La Universitatea din București, după ce funcționase cîțiva ani ca profesor la Liceul românesc și la Școala normală din Cernăuți, Onciul va ajunge prin concursul ținut — pe bază de lucrări — la 11 noiembrie 1895, concurs prezidat de însuși Titu Maiorescu. Onciul colaborase pînă atunci cu studii și recenzii istorice la „Convorbiri literare” (1884) și la „Revista pentru istorie, arheologie și filologie” (1885) și publicase la Cernăuți, în limba germană, o istorie a Bucovinei, *Zur geschichte der Bukovina* (1887), un studiu, la Innsbruck, intitulat *Zur rumänischen Streitfrage* (1887), precum și o expunere în „Rumänische Revue” (1890) despre românii din Maramureș (*Zur geschichte der Rumänen in Marmorosch*).

Cea mai însemnată contribuție a sa — după ampla recenzie critică asupra cărții lui A. D. Xenopol, *Teoria lui Roesler*¹, în legătură cu formarea poporului român — fusese însă studiul despre *Radul Negru și originile principatului Țării Românești*², prin care va deschide seria marilor și adîncilor sale studii despre întemeierea statelor romîne, aceasta fiind, după aprecierea sa „una din cele mai interesante probleme ale istoriei noastre”³, și va constitui preocuparea permanentă a cercetărilor sale istorice.

Concluzia lui Onciul la acest studiu, deosebindu-se de părerile lui A. D. Xenopol, care susținea întemeierea Țării Românești prin descălecarea de la Făgăraș a lui Negru Vodă⁴, era că principatul Țării Românești nu s-a întemeiat prin descălecarea din Ardeal, ci prin „sine însuși”, și „că elementele organizatorice de stat nu sînt de origine ungurească, ci națională, autohtonă, dezvoltate sub înrîurirea bizantină și bulgară”⁵.

La universitate D. Onciul a impus o severă metodă științifică, profund critică, riguros aplicată și verificată, dînd înțietate documentelor și informațiilor meticolos cercetate, și cerînd studenților săi un stil concis, sobru, adecuat. Din acest punct de vedere Onciul a fost un adevărat creator de școală, un dătător de norme și învățăminte fecunde, iar seminarul său, în care s-au format V. Părvan, Constantin Giurescu, Ilie Minea, Alexandru Lapedatu, Constantin C. Giurescu, pentru a-i menționa numai pe aceștia, a fost, după aprecierea lui N. Iorga, „cel mai metodic dintre seminarii”⁶. N. Iorga l-a numit de altfel „inițiatorul însuși al studiilor critice de istoria romînilor”⁷. Și într-adevăr, după spiritul entuziast, romantic, uneori chiar fantezist, susținut de V. A. Urechia și chiar — în

¹ „Convorbiri literare”, 1885, p. 60—80; 174—187; 255—278, 327—348; 424—439; 589—602.

² „Convorbiri literare”, 1890, p. 817—833, 944—958, 1044—1055; 1891, p. 451—50, 100—110, 529—539; 1892, p. 24—38, 257—268, 332—337.

³ I. E. Torouțiu și Gr. Cardaș, *Studii și documente literare*, I, p. 215.

⁴ *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, III, ed. III, p. 11—35.

⁵ Cf. I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 217—218, scrisoarea lui Onciul către I. Negruzzi.

⁶ *Buletinul Comisiei istorice a Romîniei*, 1924, III, p. XI.

⁷ *Oameni cari au fost*, III, p. 144.

unele lucrări — de B. P. Hașdeu, care în locul argumentării prin documente și fapte concrete făceau apel la construcții intuitive sau imaginare, D. Onciul a venit cu o concepție pozitivă, realistă, bazată exclusiv pe autoritatea documentelor și pe o logică greu de învins.

Precum s-a arătat mai sus, una din principalele preocupări istorice a lui D. Onciul a fost problema formării poporului român și a întemeierii statelor române feudale, asupra căreia, pe lângă studiul din 1890—1892, va reveni în anii următori cu două noi lucrări — *Originile Principatelor Române* (1899) și *Tradiția istorică în chestiunea originilor române* (1907) — care au rămas ca lucrări de bază în aceste mult discutate probleme. În prima din aceste lucrări, pe care unii autori o consideră drept opera sa de căpetenie¹, fiind „cea mai temeinică lucrare de istorie (apărută) pînă atunci”², D. Onciul, reluînd și amplificînd, argumentarea din studiul despre „Radu Negru”, demonstrează că Principatele române s-au constituit ca o consecință a procesului intern de dezvoltare social-politică, provocat de cauze locale, avîndu-și începuturile cu mult înainte de data consemnării lor în cronică.

În ceea ce privește „originile române”, Onciul contestă afirmațiile unor istorici străini sau romîni, ca R. Rosetti³ — care afirmaseră că elementul roman rămas în Dacia ar fi dispărut sub numărul copleșitor al „barbarilor invadatori”, la originea sa aflîndu-se numai elementul slav contopit cu populațiile locale — arătînd că tradiția, confruntată cu izvoarele documentare, stabilește formarea poporului român în epoca dominației romane în Dacia, fără a ignora nici elementul local romanizat și nici admigrarea care a întărit populația de baștină.

Alte scrieri importante ale lui D. Onciul sînt *Titlul lui Mircea cel Bătrîn și posesiunile lui* (1903), *Datele cronicelor moldovenești asupra anilor de domnie ai lui Alexandru cel Bun* (1905), *Epocile istoriei romîne și împărțirea ei* (1906), *Fazele dezvoltării istorice a poporului și a statului român* (1920), prin care a adus bogate contribuții la elucidarea și aprecierea unor însemnate probleme ale evului mediu românesc. Periodizarea istoriei romînilor încercată de D. Onciul, sub influența fostului său profesor Ottokar Lorenz, punînd accentul pe condițiile fizice, pe succesiunea generațiilor politice și pe importanța marilor personalități, n-a fost acceptată însă nici de către contemporanii nici de către urmașii săi.

O problemă asupra căreia atenția lui Onciul s-a oprit adeseori și pentru discutarea căreia a adunat un bogat material au fost relațiile dintre romîni și unguri, privite atît prin prisma începuturilor statelor romîne feudale cît și a situației romînilor din Transilvania. Remarcabilă din acest punct de vedere este lucrarea sa postumă, rămasă neterminată, *Romînii și ungurii în trecut*, publicată de Academia Romînă în 1928⁴.

¹ Șt. Ștefănescu, *Concepția și metoda istorică a lui D. Onciul*, „Studii”, revista de istorie, 1963, nr. 6, p. 1237—1253.

² Academia Romînă, *Discursuri de recepțiune*, LIX, 1925, Dimitrie Onciul de N. M. Popescu cu răspuns de N. Iorga, p. 15.

³ *Despre originea și transformările clasei stăpînitoare în Moldova*, Buc. 1906, Analele Academiei, seria II, tom. III.

⁴ Vezi lista completă a scrierilor lui D. Onciul în T. Bălan, op. cit., p. 172—175; *Revista Arhivelor*, 1940, nr. 1, *Opera lui D. Onciul*; Aurelian Sacerdoțeanu, *D. Onciul, Opere complete*, I, București 1946.

O bună parte din cursurile lui Onciul au rămas până astăzi numai în edițiile lor litografiate sau poligrafiate ¹.

Onciul a desfășurat și o apreciată activitate extra-universitară, ca director al Arhivelor Statului (1900), membru (1905) și președinte (1920) al Academiei Române, membru (1913) și președinte (1919) al Comisiei monumentelor istorice, și președinte al Comisiei consultative heraldice (1922).

Moartea l-a secerat la 20 martie 1923.

Contribuția sa la dezvoltarea învățămîntului istoriei la Universitatea din București și, în general, la progresul istoriografiei române, prin metoda sa științifică, prin spiritul critic introdus în cercetările istorice, prin interpretarea temeinică a documentelor, deși lipsit de o concepție originală asupra filozofiei istoriei fiind tributar școlii idealiste germane, este, prin precizările sale în legătură cu formarea poporului român și cu întemeierea Principatelor, o contribuție bogată, viguroasă, care a influențat adînc cercetările de istorie medie deschizînd calea marilor sinteze de mai tirziu ².

În 1901, prin pensionarea lui V. A. Urechia, Onciul rămăsese singurul profesor de istoria romînilor, revenindu-se astfel la situația anterioară bifurcării catedrei. Ea însă, de la această dată, încetează de a se numi catedra de „Istoria și literatura romînilor”, așa cum se numise pînă atunci, rămînînd exclusiv o catedră de istorie propriu-zisă, partea literară transformîndu-se într-o catedră independentă, numită catedra de *Istoria limbii și literaturii romîne* în fruntea căreia a fost chemat Ion Bianu ³.

La începutul anului școlar 1912—1913, la cererea lui Onciul, catedrei de Istoria romînilor i s-a adăugat însă o conferință pentru *Istoria romînilor de la 1600 înainte*, la care a fost chemat fostul elev al lui Onciul, Constantin Giurescu (1875—1918).

Constantin Giurescu, după o temeinică pregătire la Universitatea din București ⁴, al cărei licențiat a devenit în 1898, și-a desăvîrșit studiile la Universitatea din Viena (1903—1906) unde, sub influența istoricului Jireček, care dădea o deosebită atenție studiului instituțiilor și dezvoltării societății, s-a hotărît să studieze existența și formele vechilor instituții romînești. În 1909 și-a trecut doctoratul la București cu o teză despre *Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană*, doctoratul său fiind cel dintîi doctorat trecut la Facultatea de Litere din București ⁵.

Înainte de a fi chemat la conferința de Istoria romînilor, Giurescu funcționase ca profesor secundar la Focșani, Buzău și București, iar în 1908 a fost numit șef al serviciului Arhivelor din Ministerul de Externe.

¹ *Tradiția istorică și teoriile despre începutul romînilor ; Istoria romînilor de la înființarea Principatelor pînă la anul 1526 ; Curs de istoria romînilor de la 1418 pînă la 1526 ș.a.*

² Vezi Vasile Pirvan, *La mormîntul lui Onciul. Memoriale*, Buc. 1923, p. 87 ; I. Minea, *Locul lui D. Onciul în istoriografia romînească, Cercetări istorice*, Iași, 1940 ; Șt. Ștefănescu, *Concepția și metoda istorică a lui Dimitrie Onciul „Studii”*, revistă de istorie, 1963, nr. 6, p. 1237—1253.

³ M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 38.

⁴ V. asupra biografiei sale *În amintirea lui Constantin Giurescu la douăzeci și cinci de ani de la moartea lui*, Buc. 1944, p. 7—17.

⁵ *Op. cit.*, p. 13.

Activitatea sa istorică începe în anul 1900 prin studiul *Citeva cuvinte asupra cronologiei românești*¹, dedicându-se apoi, cu o adevărată pasiune și cu o competență unanim apreciată, studiului cronicilor muntene și moldovene². Cu aceiași pasiune și cu o severă atenție pentru autenticitatea textelor și a paternității lor, s-a dedicat Giurescu și editării cronicilor, edițiile sale impunându-se printr-un riguros spirit critic și printr-o minuțioasă grijă față de amănunte³.

Paralel cu studiile despre cronici, Giurescu a publicat și bogate culegeri de *Documente și regeste privitoare la Constantin Brîncoveanu* (1907) — acestea în colaborare cu N. Dobrescu — și a urmărit dominația austriacă asupra Olteniei (1716—1739), dînd la iveală numeroase documente descoperite în arhivele din Viena⁴.

În anul 1909 a fost ales membru corespondent al Academiei Romîne și numit membru al nou înființatei *Comisii istorice a Romîniei* alături de I. Bogdan, D. Onciul, I. Bianu și O. Densusianu.

În 1912, cînd a fost chemat la Universitate, el era considerat, cum arăta D. Onciul în raportul său către consiliu, „istoric în toată puterea cuvîntului”⁵, cu o îndelungată experiență de cercetare științifică și cu un prestigiu format. Peste doi ani, în 1914, a fost ales membru activ al Academiei Romîne.

Activitatea sa universitară s-a desfășurat însă în condiții puțin prielnice, fiind întreruptă de războiul din 1916—1918, la sfîrșitul căruia, în 15/28 octombrie 1918, a survenit și prematura sa moarte.

Nu avea decît patruzeci și trei de ani.

Din cursurile ținute la Universitate s-au păstrat, ca ediții litografiate, *Descrierea Moldovei a lui D. Cantemir*, curs ținut în 1914—1915, și *Organizarea socială în Țara Romînească* (1915—1916).

Marile sale lucrări, care îi asigură un loc de seamă în istoriografia romînă, sînt însă *Vechimea rumîniei în Țara Romînească și legătura lui Mihai Viteazul* (1915), *Despre rumîni* (1916) și *Despre boeri* (1920). În aceste lucrări — reeditate în 1943 sub titlul comun de *Studii de istorie socială* — scrise pe baza unei adînci documentări de natură economică, fiscală și socială, Giurescu a lămurit problema „rumîniei”, adică a șerbirii țăranilor, arătînd că ea este cu mult anterioară lui Mihai Viteazul, fiind una din formele caracteristice ale exploatării feudale, precum și raporturile de clasă dintre „rumîni” („om neliber, om cu stăpîn”) și „boeri” („nobilimea poporului romîn... clasa privilegiată”... „stăpîni ai pămîntului” pe baza unui drept străvechi). „Rumîinii — afirmă Giurescu — trebuiau să lucreze orice li s-ar fi poruncit de stăpîinii lor... la toate

¹ „Convorbiri literare”, 1900, p. 693—714, 738—745.

² *Contribuțiuni la studiul cronicelor muntene*, Buc. 1904; *Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene* (Nicolae Costin, Tudosie Dubău, Vasile Damian), Buc. 1908; *Noi contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene* (Letopisețul lui Eustratie logolățul și letopisețul latinesc. Cronicile lui Grigore Urechia, Simion Dascălul și Misail Călugărul, Buc. 1908.

³ Vezi *Letopisețul Țării Moldovei de la Istratie Dabija pînă la domnia a doua a lui Antioh Cantemir 1661—1705*, Buc. 1913; Miron Costin, *De neamul moldovenilor*, Buc. 1914. *Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă (1359—1595)* întocmit după Grigore Urechia Vornicul, Istratie logolățul și alții, de Simion Dascălul, Buc. 1916.

⁴ *Oltenia sub austriaci, I. Documente*, Buc. 1909; *Material pentru istoria Olteniei supt austriaci, I. 1716—1725*, Buc. 1913, un al doilea volum, cu același titlu, a apărut postum, în 1944, cuprinzînd documentele din anii 1726—1732.

⁵ M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 52.

trebile și poslușeniile lor“, iar „zilele de lucru pe care rumînil le datora stăpînului său n-au fost niciodată stabilite în mod oficial“¹.

În cadrul vechii istoriografii, Constantin Giurescu a avut cele mai adînci preocupări de istorie economică și socială², iar rezultatele sale, deși influențate uneori de poziția sa de clasă, sînt remarcabile prin bogăția materialului inedit pus în circulație, prin precizia științifică a cercetării și expunerii și prin larga bază documentară deschisă investigațiilor ulterioare.

Moartea lui Onciul și a lui Giurescu au lăsat un mare gol atît în viața universității cît și în istoriografia romînă. În locul lor, căci catedra lui Giurescu va rămîne multă vreme neocupată, a fost chemat la 1 octombrie 1923 Ioan Ursu (1875—1925), profesor la Universitatea din Cluj. Ursu era atunci în floarea vîrstei. Se născuse la Cața, lîngă Sighișoara, și se specializase la universitățile din București, ca elev al lui Onciul și Iorga, la München, Berlin și Paris. Își trecuse doctoratul în capitala Germaniei cu o teză intitulată *Die auswärtige Politic des Peter Rareș* (1907), publicînd în același timp, la Paris, și o lucrare despre *La politique orientale de Francois I-er*. Ambele lucrări aduceau un remarcabil material, expus în mod sistematic, integrînd istoria țărilor noastre în marile mișcări și rivalități politice europene de la începutul secolului al XVI-lea. Cariera universitară și-a început-o la Iași în 1909, de unde, în 1919, a trecut la Cluj pentru a-și aduce contribuția la noua universitate romînească. Ioan Ursu care, ca și Onciul, era un medievist de aleasă formație, și-a concentrat atenția în special asupra secolelor XV—XVI, urmărind evenimentele istorice atît din Transilvania cît și din Moldova și Țara Romînească. Principalele sale scrieri fuseseră consacrate lui Petru Rareș³ și Ștefan cel Mare⁴, asupra căruia a izbutit să dea o viguroasă monografie scrisă pe baza analelor și documentelor contemporane.

În 1910, în urma propunerii lui A. D. Xenopol, a fost ales membru al Academiei Romîne, iar în timpul neutralității a militat, prin conferințe și articole, pentru dezrobirea Transilvaniei și pentru intrarea în război alături de Puterile Antantei. O parte din articolele sale publicate în această perioadă au fost adunate sub titlul *Idealul nostru* (1915).

Ursu împletea astfel cercetările de istorie medie cu lupta pentru desăvîrșirea unității naționale.

Nici el, ca și Giurescu, ba chiar mai puțin decît acesta, n-a putut da însă universității din București ceea ce se aștepta de la dînsul, ca succesor al lui Onciul, fiindcă numai după doi ani de funcționare (1923—1925), timp în care a pus bazele colecției *Biblioteca istorică*, Ursu s-a stins în chip prematur la 6 octombrie 1925.

Cursul predat în primul an de funcționare s-a litografiat de către studenții săi sub titlul *Curs de istoria Romînilor* (1923).

¹ *Despre rumîni*, p. 227, 230.

² Vezi lista completă a scrierilor sale în volumul *În amintirea lui Constantin Giurescu*, p. 19—21.

³ *Ștefan cel Mare și Turcii*, București, 1914; *Ștefan cel Mare, Biblioteca istorică*, nr. 2, București, 1925.

⁴ Vezi, pe lîngă teza de doctorat, și *Bătălia de la Gwozdziec și Obertin* (1913); *Petru Rareș, Biblioteca istorică* nr. 1, București, 1923.

Prin pregătirea sa de medievist, prin expunerile sistematice, cu o remarcabilă bază documentară, prin monografiile despre Ștefan cel Mare și Petru Rareș, deși scrise de pe o poziție eclectică, acordând un rol exagerat condițiilor subiective și personalităților istorice, ca și prin elanul didactic arătat la trecerea sa prin cele trei universități românești — Iași, Cluj, București — Ioan Ursu, a fost un profesor apreciat și un istoric de reală valoare¹.

Succesorul lui Ioan Ursu a fost Constantin C. Giurescu (născ. 1901), numit mai întâi conferențiar la fosta conferință a tatălui său (1926) și apoi, în urma reușitei la concurs, profesor titular la catedra ilustrată de Onciul (1927).

Noul titular fusese elev al lui Onciul, al lui Iorga și al lui V. Pârvan, trecându-și licența (1922) și doctoratul la Universitatea din București (1925). Între anii 1923—1925 a fost membru al Școlii Române din Franța. Debutul său științific s-a produs în 1919 cu o recenzie asupra studiului lui I. G. Longinescu despre „Așezământul și legătura lui Mihai Vodă”², urmată de articolul *Citeva cuvinte asupra „Legăturii” și așezământului lui Mihai Vodă*³, și de unele comentarii asupra cronicilor lui Grigore Ureche și Miron Costin⁴. Ceea ce l-a impus atenției specialiștilor și i-a deschis atât de timpuriu porțile universității a fost însă teza sa de doctorat, trecută cu N. Iorga (14 noiembrie 1925), intitulată *Contribuțiuni la studiul marilor dregători în secolele XIV și XV* (1926), arătând caracterul evolutiv al acestora și modul lor de funcționare.

Cu același interes a fost urmărită și expunerea sa consacrată dezvoltării istoriografiei române de la începutul secolului al XX-lea — *Considerații asupra istoriografiei românești în ultimii douăzeci de ani* — prin care se continua vechea cercetare a lui Ioan Bogdan de la 1905⁵.

Constantin C. Giurescu, dotat cu o mare putere de muncă, are meritul de a fi ținut la Universitatea din București primul curs complet de istoria românilor. Și într-adevăr — lăsând la o parte pe I. Ursu care n-a avut timpul necesar adâncirii niciunei epoci — în timp ce V. A. Ureche s-a arătat preocupat îndeosebi de istoria secolelor XVII și XVIII, iar Onciul, precum se știe, de istoria secolelor XIII—XVI, Giurescu a cuprins în lecțiile sale dintre anii 1926—1948 întreagă istoria românilor din epoca preistorică și pînă în contemporaneitate. Munca sa de cercetare istorică s-a concretizat în cele trei volume de *Istoria românilor*⁶, completate cu volumul sinteză intitulat *Istoria românilor* (din cele mai vechi timpuri pînă la 1927).

Un rol important în mișcarea istoriografică din această perioadă l-a îndeplinit și publicația *Revista Istorică Română*, înființată de dînsul cu

¹ V. asupra sa *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, III, Cluj, 1926, p. 988—993; lista lucrărilor lui Ioan Ursu în M. Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 118—119.

² „Convorbiri literare”, 1919, p. 744—749.

³ *Idem*, 1920, p. 370—380.

⁴ „Convorbiri literare”, 1921, p. 222—232, 322—321 și 861—872.

⁵ *Istoriografia română și problemele ei actuale*, Buc. 1905.

⁶ Vol. I. (1935) *Din cele mai vechi timpuri pînă la moartea lui Alexandru cel Bun*; vol. II (partea I și partea II 1937) *De la Mircea cel Bătrîn și Alexandru cel bun pînă la Mihai Viteazul*; vol. III (partea I, 1943, partea II 1946), *De la moartea lui Mihai Viteazul pînă la sfîrșitul epocii fanariote*.

concursul lui Al. Rosetti, P. P. Poniștescu și a altor istorici, în anul 1931, precum și seminarul și Institutul de istorie întemeiat pe lângă catedra sa, în jurul căreia s-au format numeroși cercetători și istorici.

Prin ultimele sale lucrări — *Principatele Române la începutul secolului al XIX-lea* (1957), *Suprafața moșilor mănăstirești secularizate la 1863* (1959), *Bucureștii și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza* (1960) ș.a. — și prin activitatea desfășurată în cadrul Institutului de Istorie al Academiei R.P.R., Giurescu a adus noi contribuții la cunoașterea trecutului patriei noastre.

Conferențieri ai catedrei de Istoria românilor în această perioadă au fost I. Vlădescu, autor al unei îngrijite ediții a „Istoriei românilor” de A. D. Xenopol (1925), P. P. Poniștescu care, numit în 1932 titular al catedrei de Istoria slavilor se va impune ca unul din cei mai remarcabili slavisti și medievisti români¹, Victor Papacostea, devenit și el titular al catedrei de Istoria popoarelor balcanice (1943) cărora le-a consacrat diferite studii² și D. Bodin, cunoscut prin contribuțiile sale referitoare la Tudor Vladimirescu, impregnate însă de un puternic spirit idealist³.

În 1948, o dată cu marea reformă a învățământului, prin care s-a restructurat în mod radical întregul nostru sistem de învățământ, înființându-se și la Universitatea din București o facultate specială pentru studiile de istorie, Catedra de istoria românilor, împreună cu toate celelalte catedre istorice, a fost încadrată în această nouă facultate, primind o organizare și un aspect cu totul nou. La baza activității ei au fost așezate principiile marxism-leninismului, ținându-se seama de sarcinile didactice și științifice trasate de regimul de democrație populară pentru ridicarea socială și culturală a maselor, pentru formarea unei culturi noi, socialiste. În noua orînduire concepția de patriotism a primit un conținut nou, viguros, bazat pe afirmarea drepturilor la libertate și suveranitate ale poporului nostru, pe cultivarea tradițiilor progresiste și pe solidaritatea internaționalismului proletar. Principalul element de cercetare istorică a devenit astfel viața poporului, lupta sa pentru independență și unitate, lupta maselor pentru înlăturarea dominațiilor străine și a exploatării feudalo-burgheze, dezvoltarea conștiinței de clasă a muncitorimii și țărânimii, rolul conducător al P.M.R. și construirea României socialiste.

Pregătirea temeinică de noi cadre didactice pentru acoperirea tot mai numeroaselor necesități și solicitări ale maselor — depășind pe cele din trecut — și crearea unor noi generații de cercetători și istorici, formați în spirit marxist-leninist, au devenit astfel probleme de maximă importanță, cărora colectivul catedrei a trebuit să li se consacre cu toată energia și competența.

Conducus, la început, de Letiția Lăzărescu și apoi, succesiv, de către regretații N. Popescu-Doreanu — fost ministru al Învățământului și autor al unui substanțial studiu despre *N. Bălcescu și revoluția de la 1848* — și Grigore Preoteasa a cărei energie și viguroasă cultură marxist-leninistă au contribuit într-o însemnată măsură la fixarea noii orientări

¹ Vezi *Călători poloni în țările române* (1930), *Documentele Țării Românești* (I, 1938), *Mihai Viteazul* (1936), *Mircea cel Bătrîn* (1944) etc.

² Vezi *Corporațiile moscopolene* (1939), *La Péninsule Balkanique et le problème des études comparées* (1943) ș. a.

³ *Premise la un curs despre Tudor Vladimirescu* (1944) etc.

științifice, iar de la 1957 de Gheorghe Ștefan, actualul șef al catedrei, colectivul a făcut eforturi remarcabile pentru îndeplinirea sarcinilor asumate. Pe lângă activitatea strict didactică desfășurată cu conștiinciozitate și stăruință, toți membrii colectivului — Gheorghe Ștefan (istoria veche), Barbu Cîmpina (istoria medie, sec. X—XVI), Gh. Georgescu-Buzău (sec. XVII—1848), Vasile Maciu (perioada 1848—1878), I. Gheorghiu (1878—1917), L. Bányai și V. Hurmuz (1917—1964) — au publicat numeroase lucrări istoriografice și au contribuit la elaborarea tratatului de Istoria României.

Gheorghe Ștefan, discipol al lui V. Pârvan, fost membru al Școalei Romine din Roma, ales pentru activitatea sa și membru corespondent al Academiei Române, a publicat interesante studii asupra săpăturilor de la Dinogetia, reconsiderînd problema topografiei acestei cetăți și subliniind rolul pe care l-a avut legiunea I-a Jovia în apărarea frontierei Imperiului, de la Dinogetia și pînă la gurile Dunării¹. Alte lucrări au fost consacrate săpăturilor de la Drajna de Sus², vaselor de la Garvăn³ și monumentelor epigrafice referitoare la gladiatorii din Tomis⁴. A adus deasemeni și o apreciată contribuție la alcătuirea primului volum din tratatul de Istoria României, fiind unul din redactorii responsabili adjuncți.

Regretatul Barbu Cîmpina, care a fost un remarcabil medievist și de care se legaseră însemnate speranțe, a adus contribuții noi la cunoașterea epocii lui Ștefan cel Mare, urmărind baza socială a puterii militare a acestuia, și asupra lui Vlad Țepeș⁵, punînd într-o lumină nouă complotul boierilor munteni din 1462. Concluziile sale au deschis noi perspective asupra secolului al XV-lea. A fost redactor responsabil adjunct al volumului II din Istoria României. Gh. Georgescu-Buzău, pe lângă diferite studii, a publicat o cercetare despre *Aspectul agrar al revoluției din 1848 în Muntenia* (1948) o monografie despre N. Bălcescu (1956) și alta despre *Răscoala de la 1784 a iobagilor din Transilvania* (1962).

Vasile Maciu — membru corespondent al Academiei R.P.R. — a publicat valoroase cercetări despre *Caracterul legiuirilor agrare din România din deceniile VI și VII ale secolului XIX-lea* (1955), despre *Organizarea mișcării pentru Unire în anii 1855—1857* (1951), despre *Condițiile interne ale proclamării independenței României* (1955), și altele. Maciu a scris de asemenea studii remarcabile despre concepția socială și politică a lui Nicolae Bălcescu — comunicare prezentată la Congresul istoricilor de la Roma din anul 1955 — precum și asupra activității istoriografice a lui C. D. Aricescu (1957), A. D. Xenopol (1960), B. P. Hașdeu (1963), punînd în lumină caracterul progresist al acestora, iar la Facultate pe lângă numeroase cursuri speciale despre problemele de bază ale secolului al XIX-lea, a ținut între anii 1952—1963 un curs general de istoria modernă a României de la 1821 la 1878.

¹ *La legio I Jovia et la défense de la frontière danubienne au IV siècle de notre ère* (1957).

² Vezi „Dacia”, XI—XII, 1945—1947, p. 115—144.

³ *Studii și cercetări de istorie veche*, 1958, p. 61—71.

⁴ *Buletinul științific al Academiei*, 1948, p. 23—38.

⁵ *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare* (1956); „Complotul boierilor și „răscoala” din Țara Românească din iulie-noiembrie 1462 (1954).

Este redactor responsabil adjunct al volumelor IV și V din Istoria României.

Din lucrările lui I. Gheorghiu, pregătit la Universitatea din Moscova, menționăm în special studiile despre *Relațiile romîno-ruse în perioada neutralității României*¹, despre *V. I. Lenin și problema războaielor balcanice*² și *Unele aspecte ale ajutorului militar acordat de Rusia României în timpul campaniei din 1916* (1956), precum și contribuția la redactarea volumului V al tratatului fiind unul din redactorii responsabili. L. Bányai a urmărit îndeosebi *Ecourile Marii Revoluții din Octombrie în Transilvania* (1957), la care se adaugă studiile referitoare la primul război mondial, la unirea Transilvaniei cu România și capitolele scrise pentru volumul VI al tratatului. V. Hurmuz și-a concentrat atenția asupra situației materiale a clasei muncitoare din România între anii 1923—1928³, a subliniat importanța activității Ajutorului Roșu⁴ și, împreună cu N. Lupu, a înfățișat *Procesul conducătorilor luptelor ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie—februarie 1933*⁵. Pe aceeași linie se desfășoară și activitatea conf. A. Petric, a lectorilor C. Corbu, Silvia Ioanid, I. Negoiu, I. Șendrulescu.

Toate aceste scrieri au fost alcătuite pe baza unor documente în cea mai mare parte inedite, și de pe o fermă poziție ideologică marxist-leninistă.

Aceasta este, în linii generale, activitatea Catedrei de istoria românilor de la înființarea ei și pînă la sărbătorirea centenarului din 1964. Bilanțul său este satisfăcător și plin de noi promisiuni. De la școala romantică a lui V. A. Ureche, folositoare totuși prin colecționarea și publicarea de documente, dar nu și prin interpretarea lor, și de la școala critică a lui D. Onciul, limitată însă la o singură epocă și influențată de filosofia idealistă germană s-a ajuns în anii puterii populare la școala științifică marxist-leninistă, bazată pe principiile teoretice și metodologice ale materialismului istoric, care a cuprins întreagă istoria poporului român și a dat învățămîntului și istoriografiei noastre o nouă concepție și un nou elan creator.

Opera cea mai de seamă a acestei școli, și în același timp opera capitală a istoriografiei noastre, este alcătuirea, din inițiativa P.M.R. și sub auspiciile Academiei R.P.R., a *tratatului de Istoria României*.

La elaborarea acestui tratat, alături de specialiștii de la celelalte facultăți și institute de istorie, și-a adus și Catedra de istoria românilor de la Universitatea din București, apreciată sa contribuție.

¹ „Studii”, nr. 1, 1953.

² *Ibidem*, nr. 1, 1954.

³ „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lingă C.C. al P.M.R. nr. 2, I, 1955.

⁴ *Ibidem*, nr. 1, I, 1955.

⁵ *Ibidem*, nr. 3, V, 1959.